

Sådan gør vi demokratiet bedre (kronik i Politiken 18/5 2015)

Af Clement Behrendt Kjersgaard

Borgerne bliver stadig mere kritiske og uafhængige, mens politikerne møder dem med stadig mere bevidstløst spin og propaganda. Det er situationen op til det valg, alle venter på bliver udskrevet.

En udbredt opfattelse er, at politikerne er blevet idéløse. Og det er sandt, at der er en påfaldende mangel på systematisk tænkning: Hvornår har en kronik eller en debatbog skrevet af en politiker sidst sat dagsordenen? Mange mennesker har desuden en oplevelse af, at der i 'gamle dage' var en anden ægthed i politik, og for mange er det fristende at beskrive de sidste tyve år som én lang djøficering, hvor regnearkene har taget utopiernes plads. Er det sandt?

Over for den kritik står et lakonisk svar: At demokratiet aldrig har været så livligt, fordomsfrit og inkluderende, som romantikerne påstår. I 1970'erne var den politiske debat polariseret i en grad, vi hverken har set før eller siden: På den ene side stod en ny højrefløj i form af bl.a. Fremskridtspartiet, på den anden den ydre venstrefløj, og i ti år anede de gamle partier – simultant presset fra højre og venstre – ikke, hvordan de skulle bevæge sig frem, alt imens samfundets problemer kun voksede sig større. Med Murens fald fulgte ikke bare en global krise for venstrefløjen, men en bredere bevægelse: Vi gled langsomt, men sikkert væk fra selve ideen om, at samfundet kunne forandres grundlæggende. I Danmark opstod i 00'erne en dominerende opfattelse af, at indenrigspolitik var blevet 'klumpespil på midten': Ideologi var – med Schlüters ord – noget bras og alle derfor socialdemokrater i forskellige nuancer. Men efter at finanskrisen indvarslede en ny økonomisk virkelighed, blev også dansk politik pludselig alvor igen: Nu kæmper man ikke om at fordele nye privilegier, men om at afskaffe gamle. Åbenlyse sociale modsætninger var – og er – tilbage. Så meget er klart.

Til gengæld er det sværere at afgøre, om de sidste syv år har ført til en ægte genaktivering af troen på – eller længslen efter – de store ideologier. Her er paradokset: På den ene side ER en række store ideologiske dilemmaer trukket skarpt op. På den anden side SYNES det politiske system at være blevet: administration.

Begge dele er rigtigt. Forklaringen: At dansk politik i dag bevæger sig i to cirkler, der har hver deres sæt spilleregler: Store midterpartier – før to, nu tre – appellerer til de samme vælgergrupper ved at slås om midtbanen (S, V, DF), mens en række nichepartier forsvarer de mere kompromisløse positioner.

Det er på mange måder logisk, at de to spil udvikler sig forskelligt, men der er en betydelig risiko for en problematisk arbejdsdeling: At de små partier har visionerne og de store magten. De store undgår at fremlægge klart definerede regeringsprogrammer eller politiske projekter, men prøver tværtimod at fastholde det størst mulige handlerum ved ikke at give nogen detaljer fra sig, med mindre de bliver tvunget til det. De små partier tager slagsmålene både med hinanden og andre meningsdannere, mens de store i ly af rabalderet administrerer i fred.

Den udvikling er en del af et bredere mønster. Der er en stærk sandsynlighed for, at det

offentlige rum i disse år forvandles til en serie ganske små fællesskaber, hvor synspunkterne dyrkes i grundig isolation – hvor man er på tryk afstand af dem, man er mest uenig med, og langt fra det samfund, som man påstår gerne at ville påvirke. Den udvikling er langt fremskreden i USA, hvor det i tyve år har været tydeligt, at offentligheden er spaltet – herunder i en 'rød' og en 'blå' side, der har umådelig svært ved at tale sammen både i og uden for det parlamentariske system. Udviklingen er særlig problematisk, fordi de store gamle medier og partier simultant undergår præcis den samme fragmentering, og alle efterlades med stadig færre kunder i butikken.

For tyve år siden kunne man have forventet – eller håbet – at teknologien ville skabe grundlaget for et helt nyt offentligt rum. Er det sket? I Danmark som i andre lande foregår der en heftig debat i små fora, men den får sjældent lov at påvirke endsige forny det politiske system. De er udtryk for den ene side af det demokratiske ideal – at folk tager stilling og engagerer sig – men fremstår alligevel, også i disse fællesskabers egen selvopfattelse, ofte som udtryk for demokratiets svaghed. Hvorfor bliver man aldrig en del af 'den store debat', hvor antagelserne bliver grundigt testet? Ifølge græsrodderne selv er det systemet, der har lukket sig om sig selv: Eliten samarbejder om at holde alle udfordrere ude. Netop det bliver en del af disse fællesskabers eksistensberettigelse: Vi er undertrykt! Over tid risikerer sådan en analyse at blive en intellektuel evighedsmaskine: Skulle udviklingen bevæge sig et skridt i retning af det, man efterspørger, er konklusionen: Se, vi får ret! Skulle udviklingen gå den anden vej, er konklusionen: Se, systemet tager fejl! Intet får lov at destabilisere det verdensbillede, man omhyggeligt har bygget op. Og indflydelsen kommer man aldrig i nærheden af.

Hvornår ved vi, at demokratiet har et rigtigt problem? Hvis de største og mest gennemgribende beslutninger om samfundets retning aldrig rigtigt diskuteres, fordi de gennemføres på en måde, der netop har til formål at undgå de store offentlige diskussioner. Og det sker for ofte.

Ikke mindst, fordi politikerne flytter beslutningsprocesser til eksempelvis internationale fora og kommissioner og arbejdsgrupper med håbet om, at de svære beslutninger skal fremstå som selvfølgelige. Hvis alle stærke aktører på et felt er taget i ed gennem en lang proces, vil et politisk flertal og dermed offentligheden vanskeligt kunne gøre andet end at nikke ja til konklusionerne. Interesseorganisationerne deltager: De har helt legitime og modsatrettede interesser – og optræder også lejlighedsvist i den offentlige debat. Men de danner ikke en egentlig modvægt til politikerne, fordi de primært søger – og får – indflydelse i den diskrete zone af løbende forhandling. Inden for hver politisk sektor er der et åbenlyst og i mange henseender komplet naturligt fagligt fællesskab mellem de politikere, der beskæftiger sig med området i årevis (årtier), og de embedsmænd, eksperter, lobbyister og journalister, der gør det samme. Problemet er, at der dermed også opstår et antal fælles antagelser. Når forandringerne finder sted, har de, der burde være uenige og dermed holde hinanden i skak, over lang tid skiftet mening sammen. En kursændring er udtryk for en ny sektorkonsensus, som er svær – umulig – at udfordre udefra, fordi al den faglige viden ligger i det fællesskab, der nu har skiftet holdning, simultant og kollektivt. Her har vi igen én halvdel af det demokratiske ideal – viden og refleksion – men savner helt offentligheden.

Medierne bærer et stort ansvar for det – primært fordi de har ladet sig underlægge nyhedsstrømmen i en grad, hvor de ikke tør vælge at dække andet end 'dagens store historie', også selv om den ofte – dagen efter – viser sig at have været grundløs. Har

medierne magt? Ja, men kun hvis de bevæger sig samlet: I flok kan de påvirke udviklingen, men i Danmark i dag kan selv et stort medie ikke rejse en sag på egen hånd, hvis de andre tøver. Når medierne pludselig bevæger sig synkront, bliver der gravet kendsgerninger frem, holdningerne brydes, og debatten 'virker'. Men der er en tydelig asymmetri: Opmærksomheden går til de såkaldte enkeltsager, og de mere grundlæggende dilemmaer står urørte tilbage. Dermed sker der en afkobling, der minder om den mellem de små og de store partier. På den ene side træffer man beslutningerne, på den anden tager man slagsmålet. Hvor der er mest magtudøvelse, er der mindst offentlighed. Hvor der er mest offentlighed, er der mindst magtudøvelse.

Det betyder ikke, at politikerne én gang for alle har sat hægtet folket af. For vælgerne slår igen. På tre centrale områder ønskede et bredt flertal af politikerne for tyve år siden en udvikling, hvor de undervurderede en stor vælgergruppes skepsis: EU, multikulturalisme og velfærdsindretning. Her har vælgerne modstand været et vilkår, politikerne har skullet indrette sig på – hvilket dog slet ikke er det samme som, at de har opgivet deres ambitioner.

Dette modsætningsforhold kan ikke trylles væk – politikerne KAN ikke afdjøficeres per dekret, de KAN ikke kommanderes til at følge folkeviljen sekund for sekund, for al erfaring viser, at også demokratisk valgte magthavere ofte træffer valg, der bringer dem på afstand af deres vælgere. Til gengæld er det vigtigt, at netop denne konflikt selv skal kunne være genstand for debat.

Når politikerne tager del i den offentlige diskussion, prøver de at styre den – og når de ikke kan styre den, forbliver de udenfor. De føler måske, at de vinder en sejr over medierne ved at afvise at forsvare selv markante holdningsskift og kun fokusere på deres øjeblikkelige konkrete budskab. Men det er vælgerne, der taber. Ved at insistere på hverken at ville diskutere fortiden eller fremtiden, ved at affærdige spørgsmål som overdrevent historiske eller filosofiske, konkrete eller hypotetiske reducerer politikerne politik til en serie af korte rituelle kampe, som ikke udgør – og ikke kan passe ind i – nogen større fortælling. Hver gang de nulstiller diskussionen, nulstiller de deres egen troværdighed. Samtalen begynder hele tiden forfra.

Fordi nettet ændrer hele det offentlige rum med en kolossal hast, vil mange i politik, medier, uddannelses- og kulturindustrien mv. skulle bruge de næste år på at bygge nye platforme i et stærkt forandret landskab. I den proces er der en betydelig risiko: Nemlig at alle i og omkring 'det politiske system' i panik finder tættere på hinanden. Politikere, medier, interesseorganisationer vil blive enige om, at der er en krise i det demokrati, vi jo elsker så højt og gør alt for at bevare. Men i samme øjeblik disse magthavere finder sammen om at forsvare 'demokratiet', risikerer det at forstene yderligere. Afstanden mellem folket og det politiske system vil åbenlyst vokse, hvis 'systemet' begynder at tænke på sig selv som en smuk, men skrøbelig institution, der må beskyttes over for en buldrende, voldsom, vulgær folkedomstol som manifesterer sig på Facebook og Nationen! Partier, medier og andre vil optræde som et politisk kartel: Et professionelt branchefællesskab, der i sin mission for demokratiet grangiveligt ser ud, som om det blot varetager sine egne interesser. Hvis det sker, er der for alvor et problem. Af den årsag bør politikerne og pressen være meget opmærksomme på, at vi aldrig har været – og aldrig bør være – på samme hold: Presse og politikere er ikke mere i 'samme branche' end politi og røvere.

Det er årtier siden, at de gamle partier mistede deres åbenlyse funktion som repræsentanter for bestemte samfundsgrupper – bønderne, arbejderne osv. – og det faldt sammen med årene omkring Murens fald og 1980'ernes gradvise ideologiske affortryllelse. Men præcis da hele dette system af forsimplinger faldt, blev det erstattet af et nyt: I 1990'erne vandt målgruppe- og marketingideerne frem. Man gik fra at se på vælgerne som 'klasser' til at betragte dem som 'forbrugere' og at designe partierne som 'produkter' målrettet hvert deres segment i det, Tim Knudsen har kaldt et 'markedsdemokrati'. I de sidste femogtyve år har partierne derfor kæmpet for at skabe nogle stabile identiteter. Det har vist sig at være en umulig opgave: De oplever forbrugerne som troløse, utålmodige og modsætningsfyldte. Vanskeligere bliver det kun, når de politiske partier gradvist omdannes til valgkampmaskiner, hvor professionaliseret ledelse er i højere kurs end fri debat. Og det er her, den store misforståelse ligger: For vælgerne er netop ikke forbrugere af politik, men borgere i et samfund.

Det afgørende paradoks er derfor, at borgerne bliver stadig mere kritiske og uafhængige, mens politikerne møder dem med stadig mere bevidstløst spin og propaganda. Hver enkelt af os har adgang til mere og mere viden, men de folkevalgte optræder, som om de har monopol på sandheden. Det er dette misforhold snarere end skiftende skandaler, der har udviklet sig til at være en permanent troværdighedskrise for politikerne.

Demokratiets kvalitet skal måles på, hvor selvstændigt hver af os formår at tage stilling i hvert fald til de helt store spørgsmål. Den største demokratiske dyd er, som jeg tidligere har sagt, at man kan lytte til, HVAD der bliver sagt, uafhængigt af HVEM der siger det. Partierne og ideologierne bør ikke være stærkere end det, virkeligheden tillader: I det øjeblik partiloyalitet får folk til at suspendere deres egen dømmekraft i forsøget på at vinde næste valg, har vi et problem (og det har vi).

Vil vælgerne påtage sig den opgave? Det er slet ikke sikkert. Men en nødvendig forudsætning ville være, at de får klare valg at træffe – formuleret af politikere, der hverken skjuler mellemregningerne eller flygter fra konsekvenserne.

Hvordan er så det ideelle demokrati? Her træffer man beslutninger efter en kvalificeret diskussion – jo større beslutningen, jo grundigere bør debatten være. Hvor finder den sted? I fuld offentlighed på et oplyst grundlag. Hvem deltager? Alle, der ønsker det. Man tager stilling, personligt og konkret – ikke ved at kopiere dogmerne fra den lejr, man i forvejen måtte tilhøre, men ved at forholde sig selvstændigt til det spørgsmål, der er blevet stillet. Vi er langt fra et sådant ideal – og det har vi altid været. Men alle har et ansvar for at bringe os tættere på: Først magthaverne – herunder politikerne og pressen – og dernæst: borgerne selv.

Clement Behrendt Kjersgaard er vinder af bl.a. Publicistprisen og Den Berlingske Journalistpris. Tv-vært på 'Vi ses hos Clement' (siden 2014) og 'Debatten' (siden 2010). Desuden udgiver af magasinet Ræson, som han grundlagde i 2002: raeson.dk